

**МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ ТА СТРАТЕГІЧНИХ
КОМУНІКАЦІЙ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ТЕАТРУ, КІНО І
ТЕЛЕБАЧЕННЯ ІМЕНІ І. К. КАРПЕНКА-КАРОГО**

Факультет театрального мистецтва

Кафедра організації театральної справи імені І. Д. Безгіна

**КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на здобуття першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
на тему
ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ТЕАТРАЛЬНИХ ФЕСТИВАЛІВ
ПІД ЧАС РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ В УКРАЇНІ**

Студентки Троценко Софії Вікторівни
4-ОТС курсу
Освітньої програми
«Організація театральної справи»
Спеціальність 026 «Сценічне мистецтво»
Галузі знань Мистецтво
Ступеня вищої освіти «Бакалавр»

Науковий керівник:
завідувач кафедри, професор, кандидат
мистецтвознавства,
академік НАМУ, заслужений діяч
мистецтв України
Безгін Олексій Ігорович

Київ 2025

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. Історія театрального фестивального руху	6
1.1 Витоки та еволюція театральних фестивалів у світі	6
1.2 Організація проведення театральних фестивалів	9
1.3 Витоки театрального фестивального руху в Україні	12
1.3.1 Театральні фестивалі в Україні з 1991 року.....	13
1.3.2 Роль українських аматорських театрів у міжнародному культурному обміні	19
1.3.3 Зміни у проведенні театральних фестивалів після 2014 року	22
1.3.4 Вплив пандемії на фестивальний рух.....	24
РОЗДІЛ 2. ТЕАТРАЛЬНІ ФЕСТИВАЛІ В УМОВАХ ПОВНОМАШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ.....	28
2.1 Вплив повномасштабного вторгнення на проведення театральних фестивалів в Україні у 2022 році.....	28
2.2 Переформатування та адаптація театрального фестивального руху в умовах російської агресії в Україні у 2023–2025 роках.....	33
2.3 Співпраця з закордонними театрами та фестивалями під час великої війни в Україні	44
ВИСНОВКИ	50
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	52

ВСТУП

Фестивальний рух активно формує культурне життя сучасного суспільства, не лише відображаючи естетичні тенденції епохи, а й відіграючи важливу роль у формуванні національної ідентичності, культурної дипломатії та громадянської активності. Упродовж своєї багатовікової еволюції фестивалі зберегли здатність бути не тільки мистецьким явищем, а й потужним соціокультурним інструментом. В Україні фестивалі, зокрема театральні, стали значним засобом міжрегіональної та міжнародної комунікації, інструментом підтримки мистецьких ініціатив і розвитку творчого потенціалу. Саме через театральне мистецтво відбувається глибинне осмислення та ідентифікація українців зі своєю історією, традиціями та цінностями, що є особливо важливим в умовах сучасних викликів.

Проте з початком російської агресії в Україні з 2014 року культурний простір України зазнав кардинальних змін, зокрема через окупацію значної кількості територій. Повномасштабне російське вторгнення у 2022 році поставило під загрозу функціонування фестивального театального руху на теренах усієї держави. Змінилася не лише логістика проведення заходів, а й сама роль культури в суспільстві. У нових обставинах фестивалі перетворилися на платформу не лише для творчого самовираження, а й для культурного спротиву, психологічної підтримки суспільства, актуалізації тем війни, травми, героїзму та національної єдності.

У цих умовах театральні фестивалі в Україні набули нових змістів та функцій: збереження національної пам'яті, мобілізації митців і глядачів у процесі формування нової системи цінностей. Проведення таких подій, попри загрози безпеці, руйнування інфраструктури та емоційну втому суспільства, стало свідченням життєстійкості української культури.

Актуальність теми обумовлена необхідністю комплексного осмислення того, як українські фестивалі, попри війну, продовжують функціонувати, адаптуються до нових умов, переосмислюють свій зміст і зберігають значення для суспільства. Особливої уваги заслуговує аналіз таких подій, як

«Мельпомена Таврії», «Золотий Лев», «Вересневі самоцвіти», «Інтерлялька» та новостворений Шекспірівський фестиваль, які, попри складнощі, продовжують свою місію.

Мета дослідження – проаналізувати специфіку організації та функціонування театральних фестивалів в Україні під час повномасштабної війни, визначити нові функції фестивального руху, його виклики та перспективи в умовах воєнного часу.

Завдання дослідження:

- дослідити етапи історичного розвитку фестивального руху в Україні та світі;
- охарактеризувати зміни, яких зазнали театральні фестивалі після початку повномасштабної війни;
- виявити нові формати та функції фестивальної діяльності в умовах російської агресії;
- проаналізувати конкретні приклади адаптації театральних фестивалів 2022–2025 років;
- окреслити перспективи розвитку театального фестивального руху в Україні у повоєнний період.

Об’єкт дослідження – Театральні фестивалі в Україні.

Предмет дослідження – особливості проведення театральних фестивалів в умовах війни 2022–2025 років.

Методи дослідження: У дипломній роботі автор використовував наукові праці, офіційні сайти фестивалів, журналістські матеріали, енциклопедії та міжнародні ресурси. Основу складають актуальні електронні джерела (новини, афіші, репортажі) та одна наукова дисертація, що забезпечує теоретичну базу. Також автор особисто опитав співзасновника театального фестивалю «TheFestTheBest» Карена Варданяна щодо безпекових заходів під час проведення фестивалю та організаційних аспектів. На основі наданих відповідей автор сформував текст про дебютне проведення театального фестивалю «TheFestTheBest».

Наукова новизна роботи полягає у комплексному аналізі змін, що відбулися в українському театральному фестивальному середовищі внаслідок війни, та в спробі систематизувати нові функції і формати культурних подій в умовах кризи.

Практичне значення дослідження полягає в можливості використання його результатів при плануванні культурної політики, організації фестивальних заходів, розробці стратегій виживання та розвитку культурних інституцій у надзвичайних умовах.

Структура та обсяг роботи:

Дипломна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків та переліку джерел використаної інформації.

У першому розділі автор досліджує історію формування театального фестивального руху в Україні та за кордоном, аналізує зарубіжний та український досвід організації та проведення цих заходів, а також зміни, яких зазнали театральні фестивалі в Україні у 2014 та 2020 роках.

У другому розділі автор досліджує специфіку організації, проведення та трансформацію театральних фестивалів в Україні в умовах повномасштабного вторгнення.

РОЗДІЛ 1. Історія театрального фестивального руху

1.1 Витоки та еволюція театральних фестивалів у світі

Фестивалі є одними з найяскравіших проявів міжнародних культурних взаємин на рубежі століть. Їхня еволюція, збільшення масштабів організації та розширення географії безпосередньо пов'язані як із розгортанням нових комунікаційних практик, так і з оновленням форм видовищного мистецтва у контексті сучасної урбаністичної культури. Водночас необхідно брати до уваги і вплив глобальних соціально-політичних перетворень, що формують нові умови для міжкультурного обміну.

У широкому розумінні фестиваль (від фр. festival, лат. festivus – святковий) – це організована форма культурного дозвілля, що об'єднує демонстрацію здобутків у різних сферах мистецтва: театального, музичного, естрадного, циркового чи кінематографічного. Залежно від розмаху та рівня залученості, фестивалі можуть бути національними або міжнародними. Такі події можуть бути присвячені конкретним діячам, мистецьким школам або культурним традиціям.

Історичні витоки фестивального руху сягають глибини античної епохи. Ще у VII столітті до нашої ери, в межах Олімпійських ігор, що мали міждержавний статус, відбувалися мистецькі виступи співаків, музикантів та поетів. Їхня участь сприймалася не лише як супровід спортивних змагань, а як невід'ємна частина програми, що формувала атмосферу спільного святкування. Ці виступи мали змагальний характер: найкращим митцям присуджували почесну нагороду – лавровий вінок.

Особливої уваги заслуговують Дельфійські, або Піфійські ігри, які організовувалися кожні чотири роки, починаючи з 590 року до н. е. Спочатку вони стартували з конкурсів співців-кіфаредів, що виконували гімни на честь Аполлона, супроводжуючи спів грою на кіфарі. З часом програму розширили спортивними змаганнями, але мистецька складова зберігала ключове значення і залишалася центральною.

Після заборони ігор у 394 році імператором Феодосієм I як язичницьких свят, традиція фестивального змагання в мистецтві не зникла остаточно. Саме античні приклади демонструють, що фестиваль – це не лише святкове дійство, а й форма суспільного визнання культурної майстерності, яка має глибоке історичне коріння.

Середньовічна доба в європейській історії зазвичай асоціюється з культурною стагнацією, однак навіть у цей період відбувалися важливі процеси, які згодом лягли в основу фестивального мистецтва. На зламі епох занепаду античної традиції та становлення нової куртуазної культури, поступово формувалися своєрідні фестивальні практики. До них, зокрема, можна віднести змагання трубадурів, мінезингерів і труверів – мандрівних музикантів та поетів, які виступали після лицарських турнірів. Символічною була участь «королеви турніру», яка нагороджувала переможця стрічкою або шарфом – жестом шани і мистецького визнання.

Середньовічні музичні дійства часто мали форму урочистих процесій або кортежів, присвячених окремим подіям або святам. Такі театралізовані ходи стали прообразами майбутніх фестивалів, у яких елементи видовища поєднувалися з ритуалом, естетикою та публічним визнанням.

Важливою віхою в історії фестивального руху стало проведення 1772 року у Відні першого міжнародного музичного фестивалю з широкою географією учасників. Ініціатором події виступив імператор Франц I, а в програмі взяли участь твори Йозефа Гайдна, Крістофа Глюка та молодого Вольфганга Амадея Моцарта. Ця подія започаткувала традицію міжнародного обміну в галузі музичного мистецтва.

З початку XIX століття поширення набувають фестивалі, присвячені окремим композиторам. Наприклад, у 1810 році в місті Франценгаузен (Тюрингія) було організовано фестиваль на честь Франца Шуберта, в якому взяли участь вісім музичних колективів. Такі заходи стали не лише формою вшанування композиторської спадщини, але й сприяли збереженню та популяризації класичного музичного мистецтва.

Паралельно з музичними, розвивалися й театральні фестивалі. Їхнє виникнення дослідники пов'язують із XVIII століттям. Перші такі події мали характер театралізованих вуличних маніфестацій – кортежів. Зокрема, у швейцарському місті Цюрих влаштовували театральні процесії, де головною вулицею рухалися декоровані платформи-сцени. Кожна сцена представляла окрему мінівиставу, а головна – розміщувалася на спеціальному возі з шістьма або вісьмома колесами. Організація цих фестивалів була справою міської влади й мала не лише культурне, а й соціально-політичне значення [20].

Новий етап розвитку фестивального руху розпочався після Другої світової війни. У 1947 році заснували дві знакові події: **Авіньйонський фестиваль** у Франції та **Единбурзький фестиваль** у Великій Британії. Обидва проєкти з часом вийшли за межі суто театральних подій і перетворилися на багатожанрові форуми. У їхніх програмах представлено театральне, музичне, візуальне мистецтво, а також виставкові й дискусійні заходи. Ці фестивалі відображають ключову тенденцію XX століття – глобалізацію культурного простору та інтернаціоналізацію мистецьких практик.

Особливе місце серед них посідає **Festival d'Avignon**, заснований французьким актором і режисером Жаном Віларом. Щороку в липні середньовічне місто Авіньйон перетворюється на театр під відкритим небом. Основним місцем подій слугує Парадний двір Папського палацу, однак вистави відбуваються й на численних міських майданчиках. Фестиваль став символом відкритості, артистичної свободи та високого рівня сценічної майстерності.

Історія **Авіньйонського фестивалю** сягає 1947 року, коли у Парадному дворі Папського палацу, завдяки зусиллям солдатів місцевого інженерного батальйону, спорудили першу театральну платформу під відкритим небом. Французький актор і режисер Жан Вілар, прагнучи розширити доступність мистецтва, привіз до Провансу свій Національний народний театр (TNP), який на перших етапах був єдиною трупкою, що брала участь у фестивалі.

Унікальною особливістю Авіньйонського фестивалю є відсутність конкурсного аспекту: тут не присуджуються премії або почесні звання. Сам

факт участі у фестивалі розглядається як свідчення високого мистецького рівня і є престижною відзнакою для театрів, колективів та окремих виконавців. Програма фестивалю також включає лекції, дискусії, майстер-класи, що сприяє глибшому осмисленню мистецтва та його ролі у суспільстві [3].

Іншим знаковим явищем культурного простору післявоєнної Європи став **Единбурзький міжнародний фестиваль мистецтв**, який також бере свій початок у 1947 році. Він проводиться щорічно в серпні у столиці Шотландії та триває майже місяць. Його особливість полягає в поєднанні офіційної програми з так званою «неформальною» частиною – **Edinburgh Fringe Festival**. Остання зародилася спонтанно того ж 1947 року, коли вісім театральних труп виступили на вулицях міста, не будучи запрошеними до основної програми.

Офіційна частина фестивалю включає виступи провідних театрів, оркестрів і виконавців на сценах головних театрів та концертних залів Единбурга. Щороку участь беруть такі колективи, як Шотландський симфонічний оркестр, Симфонічний оркестр фінського радіо, Сіднейський симфонічний оркестр.

Особливе місце в програмі фестивалю посідає військовий парад **Royal Edinburgh Military Tattoo**, який відбувається щовечора за участю військових оркестрів з понад 30 країн світу. Завершується фестиваль грандіозним концертом салютів – **Edinburgh Festival Fireworks Concert** – у парку біля Единбурзького замку, що вважається найбільшим у Європі піротехнічним шоу.

Завдяки своїй різноманітності, відкритості та багатожанровості, Единбурзький фестиваль було занесено до Книги рекордів Гіннеса як найбільший у світі мистецький фестиваль. Він щорічно збирає понад два мільйони гостей і є прикладом демократичного культурного форуму, де кожен може знайти мистецтво на свій смак – від класики до експериментального перформансу [2].

1.2 Організація проведення театральних фестивалів

У сучасному культурному просторі більшість провідних фестивалів функціонує на постійній основі, відіграючи важливу роль у формуванні

культурної політики, просуванні національного іміджу та реалізації ідей культурної дипломатії. Сьогодні фестивалі сприймаються не лише як мистецькі події, а як інструменти державної стратегії, що мають вагоме значення в глобальному контексті.

Фінансування більшості престижних фестивалів здійснюється за рахунок державних субсидій, коштів органів місцевого самоврядування, а також підтримки приватного сектора – корпоративних спонсорів, фондів та окремих меценатів. У випадку масштабних міжнародних подій, які мають загальноєвропейське значення, частину фінансування можуть надавати міжнародні інституції, зокрема Рада Європи чи структура Європейського економічного простору. Без такого багаторівневого фінансового забезпечення фестивалі існували б у значно меншому масштабі або були б економічно нежиттєздатними в умовах самоокупності.

Чітка періодичність та сталість дат проведення є однією з ключових характеристик професійно організованих фестивалів. Організатори прагнуть закріпити фестиваль у культурному календарі регіону або країни, що сприяє підвищенню впізнаваності події, полегшує логістику й маркетинг, а також залучає постійну аудиторію.

Сучасна європейська фестивальна практика, що формувалася в післявоєнний період, демонструє необхідність участі міжнародних виконавців для досягнення високого мистецького рівня та міжнародної ваги фестивалю. З цієї причини програму багатьох фестивалів планують заздалегідь – на півтора-два роки наперед. Такий довгостроковий підхід забезпечує стабільність і дає змогу залучити відомі зарубіжні колективи.

Крім того, між найбільшими світовими фестивалями існує неформальна мережа солідарності, що проявляється у взаємному погодженні календарів проведення. Це дозволяє реалізовувати ефективні «фестивальні турне» одних і тих самих митців у межах одного сезону. Часто фестивалі розташовані у близьких часових інтервалах, таких як липень–серпень або серпень–вересень, що забезпечує логістичну зручність та максимальне охоплення аудиторії.

Одним із визначальних чинників успішності фестивалю, його унікальності та впливу на глядацьке сприйняття є місце проведення. Просторове рішення не лише формує загальну атмосферу мистецької події, а й безпосередньо впливає на концептуальну модель фестивалю. Важливо, що в низці сучасних фестивалів місце дії виходить за межі традиційних сценічних просторів і охоплює природне або історичне середовище.

Знаковим прикладом цього є **Montreux Jazz Festival** – один із найвідоміших міжнародних джазових фестивалів, що щорічно відбувається в липні на березі Женевського озера у Швейцарії. Хоча назва фестивалю пов'язана з містом Монтре, основна подія розгортається за 15 кілометрів від нього, на спеціально облаштованому відкритому майданчику. Це не лише концертна локація, а й місце зустрічі, комунікації та відпочинку для численної аудиторії.

Справжнім феноменом Montreux Jazz Festival є демократичність середовища: слухачі мешкають у наметових містечках або кемпінгах, а запрошені музиканти – навіть світові зірки – часто ділять із ними побутові умови. Щоденні джем-сейшени, за участі провідних джазових виконавців, відбуваються у відкритому доступі й є безкоштовними для відвідувачів, що значно підсилює дух комунікації та свободи, властивий джазовій культурі. Крім того, після основних вечірніх виступів організовуються неформальні зустрічі музикантів і слухачів у тематичних «музичних барах», що надає події інтерактивного та живого характеру [1].

Формування художньої концепції на основі природного середовища або історичних декорацій є характерною рисою і для таких відомих фестивалів, як **Авіньйонський** (Франція) та **Единбурзький** (Шотландія). Вибір локацій для них – середньовічні палаци, фортеці, площі – став не лише естетичним рішенням, а й частиною стратегії створення автентичного мистецького простору. В таких умовах мистецтво набуває нової сили, резонуючи з архітектурним і природним контекстом, поглиблюючи емоційне враження та залученість публіки.

Отже, простір проведення фестивалю сьогодні є не лише технічною умовністю, а й повноцінною частиною художньої ідентичності події.

1.3 Витоки театрального фестивального руху в Україні

Упродовж XX століття фестивальний рух у сфері мистецтва трансформувався у важливу форму масової соціокультурної комунікації, що відкрила нові можливості для міжкультурного діалогу. Цей процес супроводжувався зростанням жанрового і тематичного розмаїття, різною тривалістю заходів і варіативністю у виконавському рівні – від професійних театральних колективів до аматорських ініціатив.

У контексті сучасного культурного життя України театральні фестивалі набули особливої ваги, перетворившись на помітне явище в мистецькому ландшафті країни. Вони не лише забезпечують платформу для демонстрації творчих досягнень, а й активно сприяють закріпленню іміджу окремих міст і регіонів як центрів культурної активності, формуючи їхній впізнаваний мистецький бренд.

Фестивалі мають значний вплив не тільки на естетичний розвиток глядача, а й на оновлення методів і форм театральної діяльності, слугуючи каталізатором розвитку національного театру загалом. У межах загальнокультурних тенденцій спостерігається зростання уваги до елементів театралізації й видовищності, які дедалі частіше проникають у різні сфери мистецької практики. У такій ситуації фестиваль стає формою інтеграції нових креативних рішень, експериментальних підходів у режисурі, акторській грі та сценічній адаптації.

Особливої актуальності набуває фестивальна діяльність як інструмент перегляду усталених театральних традицій, що залишилися у спадок від радянського ідеологізованого періоду. У цьому сенсі театральні фестивалі виконують не лише мистецьку, а й суспільно-культурну функцію, сприяючи поступовому оновленню театральної мови та формуванню нових естетичних орієнтирів за європейськими зразками. Отже, вони сприяють глибшій інтеграції українського театру у світовий культурний простір.

1.3.1 Театральні фестивалі в Україні з 1991 року

У перші роки незалежності України, що припадають на початок 1990-х років, театральна сфера опинилася перед низкою складних викликів, зумовлених одночасно мистецькими трансформаціями та глибокими економічними кризами. У таких умовах саме фестивальний рух виявився одним із чинників стабілізації та модернізації театального простору. Він виконував функцію платформи для збереження традиційної театальної культури, одночасно сприяючи її оновленню й адаптації до нових соціокультурних реалій пострадянського суспільства. Через фестивальні механізми відбувалося активне осмислення ролі театру в процесах формування національної свідомості та ідентичності, що набували особливого значення в умовах державотворення.

Серед визначальних тенденцій відродження театального мистецтва цього періоду особливе місце посідали теми повернення до історичної пам'яті, акцент на морально-етичних засадах, відновлення й збереження елементів національного ритуалу та обрядовості. Важливою також виявилася увага до якості сценічного мовлення українською мовою як значущого культурного маркера. Не менш істотним був процес реабілітації та повернення в культурний обіг імен і творів драматургів та режисерів, які свого часу зазнали репресій, що надало цим процесам додаткового морального та громадянського виміру.

Із часом художня місія театральних фестивалів значно розширилася, виходячи за межі традиційної підтримки ідеологічно зумовлених культурних ініціатив. Вони почали функціонувати як самостійні осередки творчого пошуку, простори для вільного обміну ідеями, реалізації новаторських підходів у сценічному мистецтві та визначення нових естетичних векторів розвитку. Отже, активізація фестивального руху в Україні наприкінці ХХ століття стала не лише відгуком на потреби мистецького життя, а й засобом подолання економічної нестабільності через мобілізацію внутрішнього творчого ресурсу. У своїй суті ці події стали рушієм становлення сучасного українського театру, відкриваючи перспективи для його інтеграції у ширший світовий контекст [\[11, с. 31–32\]](#).

На початку 1990-х років, коли в Україні відбувалося становлення незалежної культурної політики, новий етап у розвитку фестивального руху засвідчив появу цілої низки мистецьких форумів, що мали важливе значення як у загальнонаціональному, так і в регіональному масштабах. До знакових подій цього періоду варто віднести, насамперед, фестиваль «Мистецьке Березілля», започаткований у Києві, а також Міжнародний театральний фестиваль міст-побратимів «Київ Травневий». Водночас активізувалися регіональні ініціативи, які посіли помітне місце в культурному ландшафті України. Серед них вирізняються такі заходи, як фестиваль «Театральне Придніпров'я» у Дніпропетровську, форум «Інтер-театр» на Закарпатті, Всеукраїнський мистецький фестиваль «Козацькому роду нема переводу», театральна подія «Молодий театр. Херсонські ігри – 92» у Херсоні, фестиваль «Класика сьогодні» у Дніпродзержинську (нині Кам'янське), а також «Добрий театр» в Енергодарі.

Серед вищезазначених подій особливе місце посідає фестиваль «Мистецьке Березілля», який було започатковано у 1992 році на хвилі національного культурного відродження. Цей міжнародний театральний форум став значущою платформою для представлення новітніх мистецьких пошуків та інновацій у сфері театру. Його концепцію розробив відомий режисер та культурний діяч Станіслав Проскурня у співпраці з українськими поетами Іваном Малковичем та Олександром Ірванцем. Назва фестивалю є символічною відсилкою до легендарного театру Леся Курбаса – «Березіль», що функціонував у 1920-х роках як осередок авангардного театального мислення.

З 1993 року організаційна та фінансова підтримка фестивалю здійснюється Комітетом мистецтв Департаменту з гуманітарних питань Київської міської державної адміністрації, що свідчить про офіційне визнання його важливості у культурному житті столиці. Основною метою цього заходу є популяризація новаторських тенденцій у театральному мистецтві, а також відновлення тяглості національних театральних традицій.

Фестиваль «Мистецьке Березілля» вирізняється масштабністю та широким жанровим спектром. Участь у ньому беруть як професійні театральні діячі – актори, режисери, сценографи, композитори, так і представники суміжних сфер мистецтва – музиканти, хореографи, педагоги. Програму фестивалю формують найрізноманітніші колективи: від монотеатрів та театрів-студій до оперних і балетних труп, симфонічних оркестрів, фольклорних ансамблів та навіть рок-гуртів. Важливе місце відведене молодіжним ініціативам та навчальним театральним майстерням, що підкреслює освітню та інноваційну складову фестивалю.

Перший випуск фестивалю був приурочений до 70-річчя створення мистецького об'єднання «Березіль», що стало символом модерністського підходу до театру у 1920-х роках. У його програмі взяли участь театри-студії з Києва, Львова, Харкова, Дніпропетровська, Хмельницького та інших українських міст, що заклало основу для формування нового театального дискурсу в пострадянському українському культурному контексті [6].

Серед найпомітніших театральних подій, що вже набули широкого визнання в українському культурному просторі, варто виділити Миколаївський міжнародний театральний фестиваль «Людина, що грає» (Homo Ludens), а також низку мистецьких форумів, що відбуваються у Львові. Зокрема, фестивалі «Драбина», «Казковий світ» і «Золотий Лев» утвердилися як знакові явища національного театального життя. Особливого статусу набув саме фестиваль «Золотий Лев», який входить до складу таких престижних міжнародних мереж, як Європейський театральний форум (IETM) та Асоціація міжнародних фестивалів (IFEА). Серед інших значущих подій слід також згадати Закарпатський фестиваль «Стакер» та Міжнародний фестиваль сучасного мистецтва «ГОГОЛЬFEST», які розширюють межі взаємодії між різними жанрами й форматами театального вираження. Помітною подією залишається і Міжнародний театральний фестиваль «Зустрічі в Одесі», що щорічно об'єднує учасників з України, Молдови, Великої Британії, США та інших країн.

Окремої уваги заслуговує історія становлення та розвитку Міжнародного театрального фестивалю «Золотий Лев» у Львові. Його витоки сягають 1989 року, коли було проведено Всеукраїнський огляд недержавних театрів-студій, що з'являлися як альтернативна театральна форма в контексті перетворень у радянській культурній політиці. Уже в 1992 році захід отримав офіційне найменування «Золотий Лев» і відтоді функціонує як регулярний мистецький форум. Початково орієнтований на театральний експеримент, з 1994 року фестиваль набув чіткої концепції експериментального театру, а з 1996 року відбувається під гаслом «Класика очима експерименту».

За роки свого існування фестиваль став важливою культурною подією не лише для міста Львова, а й для всієї країни. До участі в ньому щорічно долучаються тисячі глядачів з різних регіонів України та Європи – як професійні театральники, так і туристи. Фестиваль проводиться на базі Львівського академічного духовного театру «Воскресіння» й має статус державного планового заходу.

Фундаментальну роль у розвитку фестивалю відіграв Ярослав Васильович Федоришин – засновник театру «Воскресіння» та багаторічний художній керівник «Золотого Лева» впродовж 1990–2020 років. Завдяки його візії фестиваль перетворився на один із провідних осередків театрального життя в Україні.

Протягом років фестиваль вибудував широку мережу міжнародної співпраці з такими авторитетними європейськими форумами, як «Бітеф» (Сербія), «Контакт» (Польща), «Нітра» (Словаччина), «FETA» та «Sztuka Ulicy» (Польща) та іншими. Участь у «Золотому Леві» брали понад чотири тисячі акторів із різних країн – від Литви та Естонії до Німеччини, Франції, США та Австрії. Серед почесних гостей фестивалю – такі видатні постаті театрального мистецтва, як Ада Роговцева, Роман Віктюк, Богдан Ступка, Донатас Баніоніс, Рімас Тумінас, а також відомі зарубіжні режисери, продюсери та театральні критики [\[4\]](#).

У сучасній українській театральній практиці особливого розвитку набули спеціалізовані форуми, що спрямовані на популяризацію окремих форматів театального мистецтва, жанрових напрямів або регіональних ініціатив. Одним із прикладів такого підходу є фестиваль моновистав «Київська парсуна», який інколи відбувається паралельно з фестивалем камерних театрів, розширюючи простір для самовираження у сфері театального мінімалізму та інтимного сценічного спілкування. Значне значення також має проєкт «Прем'єри сезону. Сучасна українська драматургія», покликаний репрезентувати новітні здобутки у сфері національного драматургічного письма та їх театральну реалізацію.

До важливих культурних подій загальноукраїнського масштабу належать Всеукраїнський звіт майстрів мистецтв і художніх колективів регіонів України, а також Дні культури окремих областей – ініціативи, що сприяють міжрегіональній комунікації та підтримці творчого обміну в межах країни. Значущими також стали фестивалі, що мають меморіальний або історико-культурний характер, зокрема Булгаківський фестиваль мистецтв у Києві, який має на меті популяризацію інтелектуальної спадщини Михайла Булгакова, та фестиваль «Театральний Донбас», що зосереджується на розвитку театального мистецтва в східному регіоні України.

Фестиваль «Театральний Донбас – 2004» виявив активну участь театальної спільноти Сходу України у формуванні культурної політики на місцевому рівні. Продовженням цієї ініціативи став VIII Міжрегіональний фестиваль «Театральний Донбас – 2006», який проходив у Донецьку з 12 до 20 квітня 2006 року. Традиційно цей форум відбувається один раз на два роки та здійснюється за підтримки Донецького міжобласного відділення Національної спілки театральних діячів України (НСТДУ), управлінь культури і туризму Донецької та Луганської обласних державних адміністрацій, а також адміністрації Донецького обласного академічного українського музично-драматичного театру.

Програма фестивалю включала показ десяти вистав театральних колективів із Донецької та Луганської областей, що дало змогу

продемонструвати широкий спектр творчих пошуків і сценічних інтерпретацій. Під час заходу було відзначено високий рівень постановочної культури, що виявлявся як у режисерських рішеннях, так і в сценографічному оформленні та музично-пластичних композиціях.

Особливе визнання отримала організація заходу: директор і художній керівник Донецького театру Марко Бровун був удостоєний Почесної грамоти НСТДУ за значний внесок у розвиток театрального мистецтва в регіоні та ефективне керівництво фестивалем. Такий рівень підтримки свідчить про важливість подібних ініціатив для формування культурної ідентичності та підтримки театрального процесу в Україні, зокрема в регіонах із підвищеним соціокультурним навантаженням [26].

Фестивальний рух є одним із ключових елементів у формуванні та розвитку українського театрального простору. Театральні фестивалі функціонують як платформа для презентації інноваційних постановок широкій аудиторії, що сприяє оновленню та динамічному розвитку сценічного мистецтва. У сучасному культурному контексті фестивалі виходять за межі простого святкового дійства, перетворюючись на комунікативне середовище, яке об'єднує всіх учасників театрального процесу: акторів, режисерів, драматургів, критиків та сценографів.

У рамках цього середовища створюються оптимальні умови для творчої співпраці, ефективного обміну професійним досвідом, а також для пошуку нових ідей та реалізації міжтеатральних проєктів. Фестивальні платформи сприяють відкритому діалогу та оновленню театральної мови, виконуючи роль інструменту для подолання застарілих стереотипів, що сформувалися у радянську епоху. Отже, фестивальний простір активно сприяє інтеграції українського театру в європейський культурний контекст та стимулює його розвиток відповідно до сучасних естетичних тенденцій.

Міжнародні театральні фестивалі створюють унікальну атмосферу професійного діалогу та культурного обміну. Вони слугують майданчиком для спілкування критиків, акторів та режисерів, що сприяє обговоренню та

зіткненню різноманітних мистецьких підходів і національних театральних традицій. У такому середовищі формується своєрідна інтернаціональна творча лабораторія, де представники різних шкіл і напрямів мають можливість взаємодіяти та взаємно збагачувати власний досвід.

1.3.2 Роль українських аматорських театрів у міжнародному культурному обміні

Важливим елементом міжнародної культурної взаємодії є діяльність українських аматорських театрів. Вони активно репрезентують національне мистецтво на світовій сцені, а їхня участь у фестивалях та творчих форумах сприяє не лише міжкультурному діалогу, а й обміну морально-етичними цінностями, що закладені в українській літературі, музиці та драматургії.

Після здобуття незалежності Україна активно інтегрувалася у міжнародний культурний простір, зокрема через членство у визнаних світових громадських організаціях. У 1994–1995 роках Україна стала членом КіОФФ (Міжнародна рада з організації фольклорних фестивалів), ЄХМА (Європейська хартія музикантів-аматорів) та АІТА (Міжнародна асоціація аматорських театрів). Ці структури створюють сприятливу платформу для розширення міжнаціонального культурного діалогу, формуючи інтернаціональну аудиторію, відкриту до сприйняття специфіки різних національних творчостей [\[12\]](#).

Участь у міжнародному аматорському театральному русі сприяє як збагаченню українського сценічного мистецтва, так і підвищенню його впливовості. У процесі цього діалогу український аматорський театр не лише засвоює універсальні художні моделі, а й пропонує світовій спільноті власний досвід, що ґрунтується на національних традиціях. Саме цей взаємообмін забезпечує життєздатність, стабільність і неперервний розвиток української театральної культури.

Міжнародний фестиваль театральних шкіл «Натхнення» є однією з провідних подій у мистецькому житті України, що проводиться з 2008 року у столиці – місті Києві, на базі Київського національного університету театру,

кіно і телебачення імені І. К. Карпенка-Карого. Захід ініційовано Міністерством культури та інформаційної політики України (раніше – Міністерством культури України) у співпраці з університетом, який виступає одним із провідних центрів театральної освіти в державі.

Фестиваль «Натхнення» покликаний стимулювати розвиток молодіжного театру, поглиблювати міжнародні творчі зв'язки та зміцнювати комунікацію між мистецькими освітніми закладами різних країн. Особливий акцент зроблено на популяризації української театральної школи у світовому контексті, сприянні формуванню нового покоління театральних митців, здатних поєднувати класичні основи із сучасними експериментальними підходами.

До головних завдань фестивалю належать:

- презентація творчих доробків студентів театральних навчальних закладів України та інших країн світу;
- підтримка найбільш перспективних студентських театральних ініціатив;
- підвищення професійної майстерності молодих акторів і режисерів через залучення їх до надбань світової театральної культури;
- обмін педагогічним досвідом у галузі мистецької освіти, зокрема в частині методики викладання, практичної підготовки та науково-методичної діяльності;
- розвиток стійкої міжінституційної співпраці у сфері професійної театральної освіти;
- сприяння утвердженню позитивного міжнародного іміджу української театральної школи.

Програма фестивалю охоплює широкий спектр творчих презентацій, серед яких – курсові, дипломні та експериментальні постановки студентів, вистави навчальних театрів, майстерень і творчих лабораторій. Події фестивалю проходять на різних сценічних майданчиках, зокрема в

Навчальному театрі університету, Національному академічному драматичному театрі імені Івана Франка, Театрі імені Лесі Українки та інших культурних інституціях Києва.

Окрім сценічних показів, у межах фестивалю відбуваються численні освітньо-комунікативні заходи: майстер-класи, творчі зустрічі, обговорення професійних викликів та круглі столи за участю викладачів, фахівців та представників театральної спільноти. Ці заходи спрямовані на активізацію інтелектуального обміну та інтеграцію педагогічних практик у сучасну систему театральної освіти.

Фінансування фестивалю здійснюється за рахунок коштів державного бюджету, що виділяються через Міністерство культури та інформаційної політики України. Додаткову підтримку надають меценати й партнери фестивалю, серед яких – промислово-інвестиційна група «Інтеко», яка є генеральним партнером Університету, а також меценат Дмитро Андрієвський, чия допомога є вагомим внеском у стабільне проведення цієї мистецької ініціативи [19].

Протягом багатьох років міжнародний аматорський театральний рух здійснює свою діяльність у рамках єдиної координуючої інституції – Міжнародної асоціації аматорських театрів (АІТА/ІАТА). Ця структура має особливе значення для формування глобального культурного простору, в якому аматорські театральні колективи з різних країн можуть об'єднуватися для творчого діалогу, взаємного обміну досвідом і спільного розвитку. Асоціація створює інфраструктурні та організаційні умови для участі в масштабних культурних заходах, зокрема симпозіумах, фестивалях, творчих лабораторіях і конкурсах міжнародного рівня.

Україна активно залучена до цих процесів. Вітчизняні аматорські театри неодноразово представляли державу на таких заходах, як Міжнародний неконкурсний фестиваль «Творчість об'єднаних народів», що відбувається у місті Лейпциг (Німеччина), а також у рамках всесвітнього форуму «Зображення підводного світу» в Антібі (Франція). Водночас саме платформа АІТА/ІАТА

вважається найбільш авторитетною у сфері аматорського театру. За досить короткий період членства Україна отримала запрошення до участі в культурних подіях у таких країнах, як Данія, Індія, Німеччина, Угорщина та Монако, що свідчить про зростання авторитету українського аматорського театру в міжнародному контексті [4].

Такі форуми відіграють роль важливих каналів міжкультурної комунікації, створюючи умови для подолання ізоляції національних культур та інтеграції їх у світовий мистецький процес. Завдяки цьому глядачі мають змогу ознайомитися з театральними традиціями та інноваційними практиками різних країн, а митці – представити свої творчі здобутки. У межах фестивалів відбуваються тематичні зустрічі, професійні дискусії, творчі майстерні, де розглядаються актуальні питання функціонування театрів, зокрема організаційні, економічні й педагогічні аспекти.

Окреме значення мають так звані «вечори спілкування», що створюють атмосферу неформального, але змістовного діалогу між театральними діячами. Керівники театрів, педагоги та актори мають змогу обмінюватися практичним досвідом, налагоджувати контакти, отримувати фахові рекомендації, а також презентувати власні інституції міжнародній аудиторії.

Участь у таких культурних подіях відкриває перед українськими аматорами нові перспективи самореалізації. Молоді митці отримують унікальний шанс заявити про себе на міжнародному рівні, а також долучитися до сучасного культурного простору в його глобальному вимірі. Саме в такому комунікативному полі відбувається не стирання, а посилення ідентичності – розширюється розуміння ментальних відмінностей, зміцнюється національна самосвідомість і водночас підтримується взаємоповага до багатоманітності культур світу.

1.3.3 Зміни у проведенні театральних фестивалів після 2014 року

У зв'язку з початком збройної агресії Російської Федерації проти України у 2014 році, що призвела до окупації Автономної Республіки Крим та частини східних територій Донбасу, театральна сфера в цих регіонах зазнала суттєвих

трансформацій. Проведення воєнних дій, політична дестабілізація та подальший окупаційний режим стали значною перешкодою для функціонування закладів культури, включно з організацією театральних фестивалів. Значна кількість театральних труп з Донецької та Луганської областей, а також Криму, були змушені переміститися на підконтрольні Україні території.

На Донбасі, зокрема в містах Донецьк та Луганськ, проведення театральних фестивалів стало неможливим унаслідок активної фази бойових зіткнень та встановлення окупаційних адміністрацій проросійської спрямованості. Багато культурних інституцій були вимушені припинити свою роботу або здійснити евакуацію. Як приклад, Луганський академічний український музично-драматичний театр у 2014 році зазнав розділення колективу: частина працівників переїхала до міста Сєвєродонецьк, де відновила свою творчу діяльність, тоді як інша частина залишилася на окупованій території Луганська. У грудні 2014 року Луганський обласний академічний український музично-драматичний театр був передислокований з тимчасово окупованого Луганська до Сєвєродонецька. Проте до нового місця розташування театру перемістилося лише троє співробітників: директор, бухгалтер та один актор.

До 2014 року східний регіон України, зокрема Луганська область, відзначався гостинністю та запрошував до участі в різноманітних театральних фестивалях, що проводилися у Сєвєродонецьку та Луганську. Серед них були міжнародний «Східний ExPress», всеукраїнський «Родзинка», а також обласні фестивалі «Госпожа Удача» та «Театральний Олімп» [\[11, с. 65\]](#).

Після здійснення Російською Федерацією анексії Криму у 2014 році, проведення культурних заходів, що ідентифікували себе як українські, стало практично неможливим. Окупаційні органи влади активно протидіяли організації будь-яких проукраїнських ініціатив, вдавалися до затримань активістів та накладали заборони на використання української символіки.

Міста Євпаторія, Керч, Лівадія, Севастополь, Сімферополь та Ялта до 2014 року щорічно приймали учасників та гостей, які виявляли зацікавленість в експериментальних театральних формах, античному театрі, новітніх режисерських та акторських методиках, камерних театральних жанрах, а також у дослідженні та першому прочитанні творів театральної класики. Серед найвідоміших театральних подій Автономної Республіки Крим були міжнародні фестивалі «Боспорські агони», «Зоряний Крим», «Кримський ковчег», «Ноїв ковчег», «Плейбек-театр на Чорному морі», «Рампи дружби», «Театр. Чехов. Ялта», «Херсонські ігри» та «Неаполь» [\[11, с. 63\]](#).

«ЛЕСИНА ОСІНЬ» є всеукраїнським культурно-мистецьким святом. Започаткований у 1994 році, цей фестиваль щорічно протягом двох-трьох днів відбувався на різних локаціях міста Ялта. Слід зазначити, що перший фестиваль змушений був пройти у Києві через опір місцевої адміністрації. Ініціатором створення «Лесиної осені» виступив Літературно-меморіальний музей Лесі Українки, який функціонував як відділ Ялтинського історико-літературного музею та постійно виконував роль центрального осередку фестивальных заходів. У 2014 році була здійснена спроба відродити традицію проведення фестивалю в Криму під егідою кафедри української філології Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського [\[7\]](#).

Деякі фестивалі, що раніше мали міжнародний статус, припинили своє існування або змінили формат. Зокрема, фестиваль античного мистецтва «Боспорські агони», який проводився у місті Керч, після 2015 року більше не відбувався у зв'язку з припиненням його фінансової підтримки.

1.3.4 Вплив пандемії на фестивальний рух

Пандемія COVID-19 спричинила значні трансформації у функціонуванні театральних фестивалів в Україні, зумовивши необхідність адаптації до встановлених санітарно-епідеміологічних вимог. Аналіз періоду пандемії виявив декілька ключових тенденцій, що характеризують зміни у підходах до проведення цих культурних подій.

Однією з таких тенденцій стало скорочення кількості учасників. Обмеження на пересування та скасування міжнародних рейсів призвели до неможливості участі значної частки іноземних театральних колективів у фестивалях. Це безпосередньо вплинуло на міжнародний вимір українських театральних форумів.

Важливим аспектом адаптації став перехід в онлайн-формат. Багато фестивалів реалізували трансляцію подій через цифрові платформи, такі як YouTube, Facebook або спеціалізовані онлайн-сервіси. Такий підхід дав змогу підтримувати взаємодію з аудиторією та забезпечувати безпечні умови для учасників.

Поширеною практикою стало застосування гібридних форматів, що поєднували офлайн- та онлайн-заходи. Наприклад, окремі елементи фестивальної програми, зокрема дискусії та майстер-класи, могли проводитися дистанційно, тоді як театральні вистави організовувалися з обмеженим доступом глядачів до залів.

Пандемія також зумовила скорочення програми фестивалів. Логістичні труднощі та фінансові обмеження призвели до зменшення як тривалості фестивальних заходів, так і загальної кількості представлених подій.

Ключовим імперативом для організаторів стало дотримання карантинних заходів. Впровадження маскового режиму, забезпечення соціальної дистанції, температурний контроль та обмеження кількості глядачів у приміщеннях стали обов'язковими нормами, що регулювали проведення театральних фестивалів у період пандемії.

Міжнародний театральний фестиваль «Золотий Лев на вулиці», що традиційно є однією з найпрестижніших театральних подій в Україні та символізує європейську вуличну театральну традицію, зіткнувся зі значними викликами у 2020 році через пандемію COVID-19. Незважаючи на це, фестиваль відбувся у Львові з 2 до 4 жовтня, демонструючи адаптивність та стійкість організаторів до нових реалій.

Зазвичай перетворюючи Львів на велику театральну сцену з виставами світового рівня, прем'єрами та експериментальними постановками молодих театрів, у 2020 році «Золотий Лев на вулиці» прийняв виключно українські колективи. Це рішення було безпосередньо пов'язане з обмеженнями на міжнародне пересування та скасуванням рейсів.

Організація фестивалю проходила з суворим дотриманням усіх карантинних обмежень. Зокрема, було введено такі заходи: соціальна дистанція між глядачами, обов'язковий масковий режим, вимірювання температури глядачам перед кожною виставою, розміщення дезінфекторів для рук у місцях проведення вистав.

Важливою зміною стала відмова від традиційної карнавальної ходи, щоб уникнути скупчення великої кількості людей. Натомість карнавальне відкриття було організовано на трьох різних локаціях, що дозволило розподілити глядачів та зменшити ризики.

Фестиваль також адаптувався до нових форматів комунікації. 4 жовтня відбулася онлайн-дискусія, в якій взяли участь директори міжнародних та українських театральних фестивалів. Метою цієї дискусії було обговорення спільного досвіду та проблем, з якими зіткнулися фестивалі як у Європі, так і в Україні в умовах пандемії. Це підкреслює прагнення фестивалю до обміну знаннями та пошуку спільних рішень у кризовій ситуації [\[30\]](#).

У 2020 році III Всеукраїнський театральний фестиваль «Казки України», що традиційно проводився в Бердянську на сцені клубу «Маяк», зазнав значних змін у форматі через пандемію COVID-19. З метою адаптації до нових епідеміологічних умов, фестиваль повністю перейшов в онлайн-формат, використовуючи цифрові платформи для реалізації своєї програми.

Основною платформою для проведення фестивалю став YouTube-канал «Казки України». Глядачі мали змогу переглядати відеозаписи виступів учасників, що дозволило зберегти доступ до театального мистецтва попри фізичні обмеження. Окрім показів вистав, на цьому ж каналі відбувалися стріми

з майстер-класами, круглими столами, а також церемонії відкриття та закриття фестивалю.

Розширюючи свою аудиторію та забезпечуючи ширше охоплення, фестиваль також співпрацював з партнерами. Перегляд активностей та подій фестивалю був доступний на YouTube-каналах Суспільного Запоріжжя та ТРК «ЮГ». Ця співпраця підкреслює гнучкість організаторів у використанні мультимедійних ресурсів для підтримки культурної діяльності в умовах глобальної кризи.

Отже, фестиваль «Казки України» у 2020 році є яскравим прикладом успішної адаптації культурних подій до викликів пандемії, демонструючи потенціал онлайн-форматів для збереження та розвитку театрального мистецтва [\[10\]](#).

РОЗДІЛ 2. ТЕАТРАЛЬНІ ФЕСТИВАЛІ В УМОВАХ ПОВНОМАШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ

2.1 Вплив повномасштабного вторгнення на проведення театральних фестивалів в Україні у 2022 році.

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну в лютому 2022 року спричинило глибокі зміни в усіх сферах суспільного життя, зокрема в культурі та мистецтві. Театральний фестивальний рух зазнав особливо відчутних трансформацій, вимушено адаптуючись до нових, безпрецедентних умов.

В умовах війни, функціонування театральних фестивалів набуло якісно нового змісту. Поряд із традиційними художньо-естетичними, освітніми та комунікативними функціями, фестивальна діяльність почала відігравати мобілізаційну, об'єднавчу та інформаційно-просвітницьку роль. Театральні ініціативи стали не лише засобом збереження культурної тяглості, а й важливим інструментом підтримки морального духу суспільства, осмислення травматичних подій та формування нової системи цінностей у надзвичайних обставинах.

Водночас, суттєві зміни відбулися й на рівні організації фестивалів. Загрози безпеці, руйнування інфраструктури та евакуація значної частини театрів призвели до скасування або перенесення багатьох запланованих заходів на невизначений термін. Однак, театральна спільнота не лише не припинила своєї діяльності, а й активно шукала альтернативні формати взаємодії з глядачем, зокрема шляхом часткового переходу до онлайн-платформ та впровадження нових мобільних логістичних моделей.

Аналізуючи конкретні приклади, можна простежити, як саме відбувалася ця адаптація.

Фестиваль-Премія «ГРА»: Традиційний формат цього фестивалю, що передбачав з'їзд театральних колективів до одного фестивального центру, у 2022 році став неможливим. Фінальний етап проєкту було перенесено на 2023 рік, а сам фестиваль набув форми гастрольного туру, під час якого журі та

глядачі відвідували постановки у чотирьох містах України: Львові, Івано-Франківську, Рівному та Києві. Церемонія нагородження у Києві, що відбулася в приміщенні Київського Будинку актора, стала логічним завершенням цієї вимушеної трансформації формату. Завдяки їй фестиваль зміг на певний час виконати важливу функцію підтримки театрального життя в різних регіонах України та охопити ширшу аудиторію [\[15\]](#).

Міжнародний театральний фестиваль «Мельпомена Таврії»: Цей фестиваль, який традиційно проводився в Херсоні, в умовах тимчасової окупації міста у 2022 році, зазнав радикальних змін. Ця культурна подія, що раніше слугувала символом театральної присутності на півдні України, вперше в історії була реалізована без заходів у рідному місті. Замість централізованого представлення театральних колективів у Херсоні, формат фестивалю передбачав презентацію вистав на сценах театрів-учасників у різних країнах та регіонах.

Постановки, підготовлені для участі у фестивалі, демонструвалися у межах звичних для театрів майданчиків, а їх запис було розміщено на офіційному YouTube-каналі Херсонського обласного академічного музично-драматичного театру імені Миколи Куліша. Саме цей театр, попри тимчасову втрату фізичного простору для роботи, залишався ініціатором культурного спротиву. Показово, що показ вистави «Обиженные.Россия» в онлайн-форматі став символом неперервності мистецького життя навіть за умов інформаційної та фізичної блокади регіону. Координаційна робота організаційного комітету фестивалю у той період була налагоджена зі Львова, що підтверджує здатність команди до оперативного прийняття рішень в екстремальних умовах.

Фестиваль 2022 року об'єднав 57 театральних колективів з 34 міст, серед яких були як українські, так і зарубіжні театри. Серед країн-учасниць – Португалія, Чехія, Польща, Туреччина, Грузія, Німеччина, Румунія, Франція, Японія та США. Слід особливо відзначити, що вперше у фестивальній програмі з'явилися постановки із США та Японії, що стало важливим символом міжнародної підтримки української культурної спільноти. Зарубіжні театри

долучилися до ініціативи, проводячи покази вистав на власних сценах з офіційним акцентом на участь у «Мельпомені Таврії» як прояв солідарності з Україною у цей складний історичний момент.

Показовим є також стратегічне партнерство фестивалю з міжнародним культурним проєктом «Festival In Extremis», що підкреслює зростання міжнародного авторитету українських ініціатив навіть в умовах кризи. Як зазначав директор-художній керівник Миколаївського академічного художнього драматичного театру Андрій Свистун, ще до початку повномасштабного вторгнення між Миколаєвом і Херсоном існувала активна культурна співпраця, зокрема в організації гастролей. Особливу вагу в контексті «Мельпомени Таврії» має й політична позиція Херсонського театру, який завжди відзначався яскраво вираженою проукраїнською орієнтацією. Від початку війни колектив театру активно долучався до мирних протестів, демонструючи громадянську позицію у відповідь на окупаційні дії [18].

Міжнародний театральний фестиваль «Золотий Лев»: Також яскравим прикладом такої трансформації формату став Міжнародний театральний фестиваль «Золотий Лев», який понад тридцять років поспіль відбувався на початку жовтня у місті Львові. У жовтні 2022 року, зважаючи на загрозливу безпекову ситуацію, організатори ухвалили рішення провести захід не у традиційному фестивальному форматі, а у вигляді спеціальних подій під назвою Дні «Золотого Лева». Вистави, які раніше демонструвалися просто неба, цього разу були представлені виключно на театральних сценах. При цьому, усі кошти, зібрані від продажу квитків, було спрямовано на потреби українських військовослужбовців – зокрема, на придбання бензинових генераторів та термобілизни. Отже, фестиваль виконав не лише мистецьку, а й чітко окреслену гуманітарну функцію. Художня програма фестивалю 2022 року була тематично зосереджена на рефлексіях щодо подій війни, а його учасники – як українські, так і зарубіжні театри – прагнули осмислити сучасні суспільні травми засобами сценічної мови. Особливої уваги заслуговує англomовна моновистава «Кафка та син» у виконанні канадського актора Алона Нашмана. Ця вистава, де

виконавець майстерно поєднав образи Франца Кафки та його батька, стала глибокою алегорією авторитаризму й репресії. Доповнив програму події виступ канадського гурту Balaklava Blues [8].

Отже, фестиваль «Золотий Лев» у 2022 році, зберігши свою мистецьку сутність, набув додаткових соціально значущих вимірів, реагуючи на виклики воєнного часу.

Фестиваль «Вересневі самоцвіти»: Ще один знаковий фестиваль – «Вересневі самоцвіти», що традиційно проводиться у вересні в місті Кропивницький, також зазнав змін в умовах війни. Зважаючи на воєнний стан та необхідність обмеження масових заходів, організатори вирішили не анонсувати фестиваль заздалегідь, проте не скасували його проведення. Цьогорічне гасло – «Музи не мовчать» – стало символічним вираженням опору культури в часи руйнування й страху. Фінальною подією фестивалю стала вистава «Ціна життя» за п'єсою Карела Чапека «Мати», поставлена Кіровоградським академічним українським музично-драматичним театром імені Марка Кропивницького. Харківський державний академічний український драматичний театр імені Тараса Шевченка представив у Кропивницькому постановку «Хлібне перемир'я» за текстом Сергія Жадана, що відображає події літа 2014 року. Чернігівський театр показав українську версію «Приборкання норовливого» – виставу «Кохання у стилі бароко» за п'єсою Ярослава Стельмаха, яку критики охарактеризували як «український фарс». Особливо важливим у контексті збереження національної пам'яті став виступ акторів Донецького академічного обласного драматичного театру, чия будівля було зруйновано в Маріуполі під час бойових дій. Вони представили виставу «Крик нації», присвячену життю та творчості Василя Стуса. Крім того, у програмі фестивалю була вистава «Сто тисяч» Івана Карпенка-Карого у виконанні Київського академічного драматичного театру на Подолі, де головну роль виконав народний артист України, лауреат Національної премії імені Тараса Шевченка Богдан Бенюк [28].

Отже, фестиваль «Вересневі самоцвіти», попри обмеження, зумів зберегти свою культурну значущість, пропонуючи глядачам різноманітний репертуар, що відображає як трагічні сторінки історії, так і незламність українського духу.

Міжнародний фестиваль лялькових театрів для дітей «Інтерлялька»:
У жовтні 2022 року відбувся Міжнародний фестиваль лялькових театрів для дітей «Інтерлялька», який, з огляду на складну безпекову ситуацію в Україні, було вирішено провести у форматі онлайн. Це рішення є цілком обґрунтованим та логічним у контексті воєнного стану, адже головною аудиторією фестивалю традиційно є діти, а забезпечення їхньої безпеки залишається першочерговим завданням. Перехід у цифровий простір дозволив зберегти безперервність культурного процесу, не втрачаючи при цьому основних завдань фестивалю – популяризації театрального мистецтва серед наймолодших глядачів. Упродовж попередніх років «Інтерлялька» відбувалася в очному форматі на базі Закарпатського академічного обласного театру ляльок «Бавка» в Ужгороді, збираючи на одній сцені численні театральні колективи з різних куточків України та світу. В умовах 2022 року було знайдено альтернативу – відеозаписи конкурсних вистав стали доступними для перегляду на офіційному вебсайті театру «Бавка». Такий підхід не лише забезпечив дотримання вимог військового стану, а й зробив мистецтво більш доступним, розширивши потенційну аудиторію глядачів до меж, визначених лише технічними можливостями користувачів інтернету. У межах фестивалю «Інтерлялька-2022» взяли участь 17 театральних колективів. Із них 10 представляли різні регіони України, а решта 7 – закордонні творчі трупи з таких країн, як Ізраїль, Болгарія, Словаччина, Аргентина, Грузія, Литва та Польща. Це свідчить про незгасаючий міжнародний інтерес до подібних культурних ініціатив та доводить, що попри геополітичні виклики, фестиваль зберігає свою значущість на світовій театральній арені [\[29\]](#).

Отже, навіть в умовах вимушеної зміни формату, «Інтерлялька» змогла виконати свою важливу місію – дарувати мистецтво дітям, підтримуючи культурний обмін між українськими та закордонними театрами.

2022 рік став для театрального фестивального руху в Україні роком випробувань та адаптації. З одного боку, війна спричинила значні перешкоди для проведення фестивалів у традиційному форматі. З іншого боку, вона стала потужним каталізатором для творчої переосмислення функцій та форматів фестивальної діяльності. Фестивалі стали важливим засобом психологічної підтримки суспільства, даючи людям можливість відволіктися від жахів війни, відчутти єдність та надію. Театр став майданчиком для колективного переживання та осмислення травматичного досвіду війни, сприяючи процесам психологічного зцілення. В умовах загрози національній ідентичності, фестивалі відіграли важливу роль у збереженні та популяризації української культури, мови та історії. Перехід до онлайн-форматів, гастрольних турів, проведення фестивалів у різних містах – усе це свідчить про гнучкість та креативність організаторів. До традиційних мистецьких функцій додалися гуманітарні, соціальні та політичні. Війна стала однією з головних тем фестивальних програм, спонукаючи митців до рефлексії на сучасні події. Отже, у 2022 році театральний фестивальний рух в Україні продемонстрував свою життєздатність та здатність адаптуватися до надзвичайних обставин. Фестивалі стали не лише формою культурного спротиву, а й важливим інструментом підтримки суспільства в умовах війни.

2.2 Переформатування та адаптація театрального фестивального руху в умовах російської агресії в Україні у 2023–2025 роках.

У 2023–2025 роках тенденції, що намітилися у 2022 році, отримали подальший розвиток. Театральні фестивалі продовжували адаптуватися до умов війни, зберігаючи при цьому свою культурну місію та розширюючи соціальну роль.

«Мельпомена Таврії»: XXV Міжнародний театральний фестиваль «Мельпомена Таврії», що відбувся у вересні 2023 року, пройшов під

символічним гаслом «Ми вдома», підкреслюючи прагнення українців до повернення на рідну землю та відновлення культурного життя. У період з 8 до 16 вересня фестиваль став майданчиком для представлення нових прем'єрних постановок українськими та закордонними театрами, обміну професійним досвідом та презентування глядачеві театрального мистецтва, яке формувалося в надзвичайно складних умовах війни. Вистави стали не лише мистецьким актом, а й засобом осмислення соціальної реальності, демонструючи силу українського духу та культурної єдності [\[18\]](#).

У 2024 році фестиваль продовжив свою традицію, незважаючи на складну безпекову ситуацію. Його відкриття відбулося показами трьох вистав у містах Херсон і Миколаїв. Урочиста церемонія закриття пройшла 16 вересня на сцені Київського національного академічного драматичного театру імені Івана Франка. Загалом у межах фестивальної програми було заплановано 30 театральних показів, більшість із яких відбулися саме у Миколаєві, на відміну від довоєнних років, коли основною локацією традиційно залишався Херсон.

Особливу увагу було приділено виставі «Катерина», створеній за мотивами однойменної поеми Тараса Шевченка. Її показ ознаменував відкриття фестивалю в Миколаєві, а також закryw культурну програму у столиці на сцені Театру імені Івана Франка. Цей твір, наповнений глибоким змістом і національною символікою, став знаковим елементом «Мельпомени Таврії-2024». Крім того, у межах фестивалю відбулася спільна постановка театрів із Миколаєва та Києва – мюзикл для сімейного перегляду «Котигорошко проти вікінгів», ідею та режисерське втілення якого здійснив Сергій Павлюк. Авторка лібрето – Анастасія Мовчан. Сюжетна лінія побудована навколо образу звичайного хлопця з добрим серцем і сильним духом, який, попри відсутність фізичної переваги, стає справжнім героєм, рятуючи близьких. Концепція мюзиклу акцентує на єдності українських регіонів: персонажі представляють різні частини країни – від центрально-західної України до півдня, сходу та півночі. Такий підхід сприяє формуванню загальнонаціонального культурного наративу.

На думку представників української театральної спільноти, неперервність фестивальної діяльності в умовах війни є не лише продовженням культурної традиції, а й формою мистецького спротиву ворогу. Сергій Павлюк, головний режисер Херсонського театру, представив на цьогорічному фестивалі чотири власні постановки, серед яких був і згаданий мюзикл, в якому він також виступив як актор.

Варто зазначити, що з початку повномасштабного вторгнення основна сцена Херсонського драматичного театру залишається недоступною для повноцінного використання. У зв'язку з цим частину вистав фестивалю демонстрували у підземному укритті в Херсоні, а також на сценах театрів Миколаєва та Києва. Як повідомив Олександр Книга, президент фестивалю та директор Херсонського театру імені М. Куліша, така адаптація дозволила зберегти безперервність фестивального процесу навіть в умовах воєнної загрози.

У 2024 році в межах фестивалю «Мельпомена Таврії» було реалізовано 28 театральних показів. До участі долучився 21 театральний колектив з різних куточків України: Києва, Львова, Одеси, Луцька, Запоріжжя, Дніпра, Кривого Рогу, Мукачеве, а також з тимчасово окупованого Маріуполя. Крім того, в польському місті Легниця відбувся спеціальний виступ театру-партнера фестивалю, що свідчить про продовження міжнародної співпраці та підтримку з боку іноземних митців [\[13\]](#).

«Золотий Лев»: У період з 5 до 10 жовтня 2023 року у місті Львів відбувся запланований міжнародний театральний фестиваль «Золотий лев-2023». Цей мистецький захід, що має вже багаторічну історію, відзначив своє 34-річчя, підтвердивши статус важливого явища у сфері національного театального мистецтва. Протягом десятиліть існування фестиваль набув широкого суспільного та культурного резонансу, ставши вагомим осередком театальної комунікації, репрезентації новітніх сценічних практик і платформою для творчих рефлексій.

У 2023 році акцент фестивалю було зроблено на вшанування героїчного спротиву українського народу в умовах російсько-української війни. Саме тому фестивальна програма «Золотого лева-2023» була орієнтована здебільшого на вистави українських театрів, що були створені після 24 лютого 2022 року. Загальний наратив заходу відобразило гасло року – «Театр – мистецтво нескорених».

Участь у фестивалі взяли театральні колективи з багатьох українських міст, серед яких Львів, Київ, Вінниця, Луганськ, Суми, Кропивницький, Чернігів, Херсон. Присутність міжнародних учасників також була забезпечена – серед них театри з Чехії, Франції та Данії. Вистави відбувалися на різних театральних майданчиках Львова: театр «Воскресіння», театр імені Леся Курбаса, Перший театр, театр імені Марії Заньковецької та будинок Офіцерів. Хоча традиційна для фестивалю карнавальна хода у 2023 році не проводилася з огляду на безпекові ризики, театралізоване відкриття все ж відбулося на площі перед Львівським національним університетом імені Івана Франка, що зберегло урочистий характер початку мистецького дійства. У межах паралельної програми було організовано дискусійний майданчик під назвою «Війна і театр: реалії і можливості», який об'єднав представників театральної спільноти з різних регіонів України. Крім того, протягом фестивалю функціонував український павільйон Паризького квадрієнале сценографії 2023 під назвою «Сад живих речей», створений провідними українськими сценографами. Важливою соціальною складовою фестивалю стала можливість здійснити благодійні внески на підтримку Збройних сил України. Усі театральні локації були обладнані безпечними укриттями, що стало однією з ключових умов організації культурних заходів в умовах війни [\[17\]](#).

У наступному, 2024 році, фестиваль «Золотий лев» відбувся вже в 35-й раз, зберігаючи свою традицію навіть в умовах воєнного стану. Це був втретє проведений фестиваль «Золотий Лев» у період повномасштабної війни. Військові обставини зумовили суттєві обмеження щодо участі іноземних гостей, тому єдиним міжнародним представником у 2024 році став театр з

Чехії. Водночас українські театри залишалися активними учасниками культурного процесу. Глядачі мали змогу побачити вистави колективів з Києва, Херсона, Мукачева, Дніпра, Кропивницького, Черкас, Сум, Луганська та, звичайно, зі Львова. Місцеві театри не лише представляли власні постановки, а й відкривали сцени для колег з інших міст. Гасло фестивалю 2024 року – «Театр – мовою ідентичності» – акцентувало на ролі театру як засобу формування та збереження національної самосвідомості у складних історичних умовах. До особливих подій фестивалю належали сценічні читання драматичних творів сучасних українських авторів. Так, глядачі мали змогу ознайомитися з п'єсами «Коли повертається дощ» Неди Нежданої та «Смак сонця» Олександра Вітра, представленими за участі самих авторів. Крім того, у програмі заходу була мультимедійна презентація антології актуальної української драми «Неназвана війна», що стала важливою подією для фахової аудиторії. Уперше в історії фестивалю до його організації долучився Дім Франка. Спільно з цією установою відбулася подія під назвою «Для домашнього огнища. Іван Франко: на перехресті думок», у межах якої відбулося обговорення вистави Київського національного академічного драматичного театру імені Лесі Українки. У заході взяли участь викладачі Львівського національного університету імені Івана Франка, франкознавці, режисерка постановки Ольга Гаврилюк та актори театру. Крім основної програми, для студентів театральних навчальних закладів і молодих акторів було організовано творчі майстерні, що дали змогу поглибити знання та вдосконалити професійні навички [8].

Отже, фестиваль «Золотий лев» у 2023–2024 роках підтвердив свою культурну місію – не лише демонструвати мистецький доробок, а й сприяти осмисленню національної ідентичності в умовах кризи, підтримуючи дух українського народу через силу театрального мистецтва.

Перший Шекспірівський фестиваль: 17 червня 2024 року на сцені Івано-Франківського національного академічного драматичного театру імені Івана Франка відбулося урочисте відкриття Першого Шекспірівського

фестивалю, який став новою знаковою подією у культурному житті України. Проведення цього фестивалю засвідчило прагнення української театральної спільноти до розширення мистецьких горизонтів та інтеграції у світовий культурний простір. Упродовж семи днів глядачам було представлено десять інтерпретацій класичних шекспірівських творів, виконаних акторами з України, Польщі, Молдови та Італії.

Значну увагу до події привернула участь театральних колективів з-за кордону. Зокрема, польську сторону представляли студенти Театральної академії імені Олександра Зельверовича, які продемонстрували виставу *Matulka* у постановці режисерки Юлії Букали. Італію представляли митці з *The English Theatre Company & La Ribalta Teatre* (Піза), серед яких сценаристи, режисери та актори Альберто Ієрарді, Джорджо Вієра та Едрієн Г'юз. Від Молдови виступив колектив «Театр без назви» під керівництвом режисера Міхая Тарни. Отже, фестиваль набув міжнародного масштабу, сприяючи культурному діалогу між країнами. Особливого значення набув приїзд відомих шекспірознавців із кількох країн, що надало фестивалю ваги не лише як сценічній події, а й як важливому інтелектуальному форуму. За словами Ростислава Держипільського, генерального директора театру та ідеолога фестивалю, концепція проведення Шекспірівського фестивалю в Івано-Франківську є цілком обґрунтованою, оскільки постать Вільяма Шекспіра в історії українського театру тісно пов'язана з темами спротиву, війни та національної ідентичності. Варто згадати, що ще у період визвольних змагань та під час нацистської окупації, твори Шекспіра набували нового сенсу в українському театральному просторі. У контексті сучасної війни ця традиція продовжена Р. Держипільським через постановку опери-жаху *Hamlet* у 2017 році та музичної драми *Romeo & Juliet* у 2021 році.

Ідея обрати Івано-Франківськ як місце проведення фестивалю не є випадковою. Саме тут театральне мистецтво тісно переплетене з регіональною культурною ідентичністю – зокрема гуцульською. Завдяки активній роботі місцевої театральної спільноти вдалося створити простір, у якому поглиблене

осмислення української національної культури поєднується з міжнародним мистецьким контекстом. За словами британської історикині театру Ніколь Чінпоеш, Шекспірівський фестиваль в Івано-Франківську виник на хвилі загального піднесення, яке переживає український театр останні десять років. Дослідниця підкреслює, що цей фестиваль є особливим, оскільки він постає як форма культурного спротиву, інструмент переосмислення травматичних подій та відновлення колективної пам'яті.

Символічною і практично значущою стала сцена, що була організована у підвалі театру. В умовах повномасштабного вторгнення саме цей простір, окрім своєї художньої функції, відіграє роль укриття під час повітряних тривог. Отже, театр виконує не лише естетичну, а й гуманітарну місію, забезпечуючи безпеку для глядачів та одночасно транслюючи важливі соціальні сенси. Британська акторка і режисерка Кетрін Хантер, яка взяла участь у заході, представила власний «метод серцебиття», в якому театр розглядається як інструмент проживання втрати і зцілення. На її думку, сцена є тим безпечним простором, де суспільство може артикулювати свої страхи та переживання, знаходячи підтримку в художньому досвіді.

У рамках фестивалю також проводився майстер-клас із субтитрування вистав за мотивами творів Шекспіра, що стало особливо цінним для професійної підготовки перекладачів та театрознавців. Завершальною подією фестивального тижня став круглий стіл, на якому були підбиті підсумки, обговорені мистецькі результати та окреслені перспективи розвитку заходу у майбутньому [\[31\]](#).

Перший Шекспірівський фестиваль в Івано-Франківську заклав підвалини для нової культурної традиції, що поєднує глибоку класичну спадщину з сучасними викликами українського суспільства, утверджуючи театр як простір діалогу, опору та національного самоусвідомлення.

«Монологи над Ужем»: У вересні 2024 року в Ужгороді відбувся Міжнародний театральний фестиваль «Монологи над Ужем», який цього разу набув особливої ваги в контексті воєнної дійсності. Заснований у 2018 році,

фестиваль традиційно проходить у рамках святкування Дня міста, проте в умовах повномасштабної війни він трансформувався у важливу культурну подію, яка репрезентує незламність мистецького духу навіть у найскладніші часи.

Фестиваль став не просто мистецькою подією, а й символом стійкості українського театру. До участі були залучені колективи та актори, які працюють у надзвичайно складних обставинах – на прифронтових територіях, у тимчасових укриттях, за відсутності стабільного енергопостачання. Їхня присутність стала живим свідченням того, що театр здатен існувати навіть на межі виживання, продовжуючи виконувати свою гуманітарну та культурну місію.

Як відзначив директор фестивалю Михайло Носа, важливою подією стало прибуття спеціальних гостей – знаних українських митців, чия творчість резонує з сучасними історичними реаліями. Серед них – заслужений артист України Михайло Кукурук, який представив моновиставу у жанрі поетичного блюзу «Квіти з-під завалів». Також у фестивалі взяли участь акторки Оксана Дудич та Олена Кожушок, остання презентувала глибоко особистісну постановку під назвою «Іра».

Відкриття фестивалю ознаменувалося виступом Національного академічного драматичного театру імені Лесі Українки, який представив постановку Юлії Гудошник «Обережно, міна». Цей виступ задав тематичний і емоційний вектор усій подальшій програмі, адже мистецькі акти в умовах війни стали не лише формою естетичного висловлення, а й способом застереження, пам'яті та терапії.

У межах фестивалю глядачі мали змогу ознайомитися з рядом яскравих та змістовно глибоких постановок, серед яких «Сповідь дружини військовослужбовця» від Закарпатського академічного театру ляльок; вистава «Фріда» у виконанні Закарпатського обласного угорського драматичного театру; психологічна драма «Краще б я народилася кішкою» (за п'єсою Неди

Нежданої), презентована колективом Закарпатського обласного театру драми та комедії з Хуста.

Окрему увагу привернула вистава «Сон» за мотивами однойменної поеми Тараса Шевченка, поставлена майстернею «Театр у кошику» зі Львова, яка запропонувала оригінальне сценічне осмислення класичного тексту крізь призму сучасної реальності. Крім того, у програмі були представлені такі роботи, як «Я чекаю на тебе, мій любий!» (Закарпатський академічний обласний український музично-драматичний театр ім. братів Шерегіїв), «Бо я і є Україна!» (Миколаївський академічний художній драматичний театр), а також моновистава «Танець з контрабасом» (за мотивами п'єси Патріка Зюскінда «Контрабас»), виконана актором Дніпропетровського державного обласного академічного молодіжного театру [27].

У 2025 році театральна сфера України продовжує виявляти динаміку стійкого відновлення, яке супроводжується активізацією фестивального руху та посиленням міжрегіональних культурних зв'язків. Попри тривалу дестабілізацію, спричинену війною, театральна спільнота демонструє приклад організаційної гнучкості, естетичного оновлення та культурної відповідальності. Проведення численних фестивалів свідчить не лише про життєздатність театального мистецтва в Україні, а й про його здатність відповідати на сучасні соціальні виклики, актуалізуючи проблеми колективної пам'яті, національної ідентичності та гуманітарного діалогу.

Фестиваль «TheFestTheBest»: Варто наголосити, що у 2025 році активну фестивальну діяльність продовжують не лише вже усталені події, а й з'являються нові проєкти, що свідчить про поступовий вихід культури на траєкторію розширення. Однією з таких ініціатив став фестиваль театального мистецтва «TheFestTheBest», започаткований у місті Вінниці зусиллями художнього керівника театральної студії «The театр» Карена Варданяна за підтримки департаменту культури міської ради. Метою фестивалю було не лише популяризувати театральне мистецтво, а й створити платформу для розкриття творчого потенціалу молоді.

Перший фестиваль «TheFestTheBest» відбувся 29–30 березня 2025 року і зібрав у Вінниці дванадцять театральних колективів з різних регіонів України – загалом понад 200 учасників. Фестиваль відбувся в центрі розвитку Origami, який має і сцену, і бомбосховище, і кафе, де відбувалися обіди та вечері для учасників. Важливим моментом в організації є впровадження безпекових заходів, тому локація проведення оснащена бомбосховищем та центральним радіозв'язком з оповіщенням для інформування про можливу небезпеку. Перед кожним фестивалним днем організатори зі сцени оголошували план евакуації. Також на локації чергував лікар. За кожним театром-учасником було закріплено адміністратора, відповідального за координацію та інформування щодо організаційних аспектів проведення фестивалю.

Гран-прі фестивалю отримали представники зі столиці за постановку «Людино, я люблю тебе». Крім головної нагороди, учасники були відзначені за найкращі акторські роботи, сценічне втілення персонажів, а також отримали індивідуальні відзнаки від кожного члена журі, що підкреслило інклюзивний характер оцінювання та підтримку нових театральних голосів. Фестиваль театального мистецтва «TheFestTheBest» планують проводити щороку на постійній основі 27 березня, у Міжнародний день театру [5].

Серед помітних подій 2025 року – Фестиваль сучасної драми у Києві, що надає простір для презентації новітніх українських п'єс та розвитку сучасної драматургії. Важливими подіями травневого періоду були: традиційний фестиваль-конкурс «Січеславна-2025» на здобуття вищої театральної нагороди Придніпров'я, що пройшов у Дніпрі, Запоріжжі та Кам'янському, а також Тиждень прем'єр у Львівському театрі ім. Марії Заньковецької, спрямований на демонстрацію нових сценічних інтерпретацій.

Літній сезон ознаменується проведенням Українського Шекспірівського фестивалю в Івано-Франківську, який об'єднає класичні та сучасні прочитання творів Шекспіра, стимулюючи діалог між традицією й інновацією. Восени театральна активність зосередиться у Коломиї, де проходитиме фестиваль «Коломийські представлення», у Львові, де традиційно відбудеться «Золотий

лев», а також у Луцьку, де відзначатимуть «Лесину осінь» – фестиваль, присвячений творчості Лесі Українки.

Наприкінці року в Києві планується проведення фестивалю-премії «ГРА», який виконує функцію репрезентації кращих театральних вистав року, а також різдвяний фестиваль «Скрудж фест» у Рівному, який поєднує святкову тематику з просвітницькою функцією дитячого та дорослого театрів.

Тенденції переформатування та адаптації, що окреслилися у 2022 році, стали визначальними для розвитку театрального фестивального руху в Україні протягом 2023–2025 років. Збереження культурної місії фестивалів, розширення їхньої соціальної ролі та пошук нових форм взаємодії з аудиторією стали ключовими характеристиками цього періоду. У фестивальних програмах дедалі частіше з’являються вистави, присвячені осмисленню української історії, культури та ідентичності. Це є реакцією на спроби агресора нівелювати українську самобутність та підкреслює роль театру у збереженні національної пам’яті. Фестивалі сприяють підвищенню обізнаності про ці проблеми та пошуку шляхів їхнього вирішення. Українські фестивалі продовжують активно співпрацювати з міжнародними партнерами, що сприяє поширенню інформації про події в Україні та формуванню позитивного іміджу країни у світі. Міжнародна підтримка є важливим фактором для збереження та розвитку української культури в умовах війни. Зміщення культурних центрів, викликане окупацією частини територій, призводить до активізації театрального життя в інших регіонах України. Фестивалі стають важливим інструментом підтримки культурного розвитку цих регіонів.

Експерименти з форматами проведення фестивалів тривають. Поряд із традиційними виставами, з’являються перформативні читання, інсталяції, міждисциплінарні проєкти, що розширює межі театрального мистецтва.

Загалом, у 2023–2025 роках театральний фестивальний рух в Україні продовжує демонструвати свою стійкість та здатність адаптуватися до викликів війни. Фестивалі стають не лише майданчиком для творчого самовираження, а й важливим інструментом соціальної та культурної мобілізації.

2.3 Співпраця з закордонними театрами та фестивалями під час великої війни в Україні

В умовах повномасштабної війни, яка триває в Україні з 2022 року, питання міжнародної культурної співпраці, зокрема у царині театрального мистецтва, набуває особливого значення. У часи, коли жоден із засобів масової інформації не здатний повною мірою передати екзистенційний досвід життя в умовах постійної загрози, саме мистецтво – зокрема театр – слугує як міст між різними суспільствами, культурними просторами та системами цінностей. Західна публіка, яка переважно не має безпосереднього досвіду перебування в зоні бойових дій, часто не в змозі досягнути глибину травматичного досвіду, пережитого українцями. За таких обставин театр стає не лише художнім, а й інформаційно-політичним знаряддям – провідником автентичного досвіду, що не потребує перекладу через раціональне пояснення, а впливає безпосередньо на рівні емоційного сприйняття.

«RADAR OST» (Берлін, Німеччина): Прикладом активної презентації українського театрального дискурсу на міжнародній арені став щорічний фестиваль «RADAR OST», який відбувся 8–12 березня 2023 року в Берліні. Подія була організована у партнерстві з European Theatre Convention та фінансувалася за підтримки програми Європейського Союзу «Креативна Європа». Особливий акцент цьогорічного фестивалю було зроблено на репрезентації українського мистецтва в умовах війни. Центр сучасного мистецтва «ДАХ» спільно з мультидисциплінарним фестивалем «ГогольFest» презентували комплексну театральну програму, в якій поєдналися різні художні жанри: театралізована музична меса «human?» від Mariia&Magdalyna на основі воєнних щоденників і біблійних текстів; спільна ніч театральних читань «Nightmare Europe», організована за участі європейських театрів; а також перформанс Danse Macabre від Dakh Daughters, що став рефлексією на перші місяці повномасштабного вторгнення. Додатковою подією стала співпраця Театру драми і комедії на лівому березі Дніпра з Deutsches Theater Berlin у рамках створення вистави «Ha*!t», створеної режисеркою Тамарою Труною.

Постановка є копродукцією між українським театром і фестивалем «RADAR OST 2023» (Deutsches Theater Berlin, Німеччина) і створена за підтримки Goethe-Institut та інших культурних інституцій. Її основою слугує класична трагедія Вільяма Шекспіра «Гамлет», але представлена вона через призму сучасних подій і глибоко особистих переживань. Вистава не лише відкрила програму німецького театрального фестивалю, а й отримала міжнародне визнання, будучи представлена на фестивалях у Румунії (Piatra Neamț), Польщі (Kierunek Wschód VII) та Німеччині (Fokus Ukraine – Europäisches Theaterfestival 777 Tage) [\[23, с.21-22\]](#).

«FNAF» (Чехія): У 2024 році Україна також стала частиною святкування ювілею чеського Фестивалю оголених форм (FNAF), що реалізував мандрівний проєкт із зупинками в різних країнах Європи. Львів став першою локацією, де з 18 до 22 червня тривали «Дні мистецтва перформанс. Школа перформансу». Основною темою п'ятиденного культурного обміну між українськими та чеськими митцями стала концепція «Тривога в тілі», що осмислювала психологічні наслідки війни через тіло і сценічну дію. Програма включала низку перформансів, майстер-класів і тематичних дискусій, що створили простір міжкультурного діалогу.

«FITS» (Сібіу, Румунія): Показовою ілюстрацією репрезентації українського драматичного мистецтва на престижному європейському зібранні була участь Національного академічного драматичного театру імені Івана Франка у Міжнародному театральному фестивалі FITS в Сібіу, Румунія. Театр представив постановку «Калігула», створену режисером Іваном Уривським, що продемонструвало художній потенціал України на тлі серйозних суспільних та історичних змін. Фестиваль об'єднав митців із 82 країн, що надало українському колективу можливість донести до міжнародної аудиторії національні мистецькі ідеї та сучасний соціальний підтекст.

Holland Festival (Амстердам, Нідерланди): Не менш символічною стала участь українського режисера Андрія Жолдака, який у Нідерландах поставив єдину оперу Людвіга ван Бетховена «Фіделію». Цю постановку було

представлено на сцені Національної опери в Амстердамі в межах престижного Holland Festival, що надало українському автору майданчик для заяви про універсальні цінності свободи, честі й самопожертви – через музику та театральну мову.

BABEL F.A.S.T (Тирговіште, Румунія): Донецький академічний обласний драматичний театр, попри втрату приміщення у зруйнованому Маріуполі, продовжив активну участь у культурному процесі. 13 червня 2024 року він презентував виставу «Маріупольська драма» на міжнародному фестивалі BABEL F.A.S.T у місті Тирговіште (Румунія). Постановка стала не лише театральною подією, а й актом пам'яті та свідчення, відображаючи трагедію Маріуполя в мистецькому просторі [\[24, с.13\]](#).

Отже, навіть в умовах війни, українські театри не лише не припиняють своєї присутності на міжнародній арені, а й переосмислюють роль театру, вбачаючи в ньому засіб культурного опору, дипломатії та самоствердження нації. Співпрацюючи з закордонними партнерами, беручи участь у міжнародних фестивалях та реалізуючи спільні проєкти, вони створюють нову якість театрального висловлювання, здатного одночасно інформувати, зцілювати та змінювати.

Фестиваль французької культури (Одеса, Україна): 14 липня 2024 року в Одесі, в одному з найбільш символічних для міста культурних просторів – Міському саду – відбувся фестиваль французької культури, приурочений до Дня взяття Бастилії. Захід проходив у межах широкої програми «мультикультурних тижнів», ініційованої Департаментом культури, міжнародного співробітництва та європейської інтеграції Одеської міської ради за підтримки культурної асоціації Alliance Française de Odessa. Організаційне забезпечення фестивалю здійснив Одеський муніципальний театр імені О. Саліка. Цей фестиваль став знаковою подією в локальному культурному календарі, відображаючи прагнення міста зберігати відкритість до інших культур, а також підтримувати діалог між українськими та європейськими спільнотами.

Festival d'Avignon (Авіньйон, Франція): Потужною платформою для презентації українського театру за кордоном став один із найавторитетніших театральних форумів – фестиваль у французькому Авіньйоні. У 2024 році на цьому престижному мистецькому зібранні було відкрито український павільйон PAVILLON DU FUTUR, UKRAINE 2024: À COEURS BATTANTS, символічний жест культурної присутності та сили нації, що чинить опір агресії. У церемонії відкриття взяв участь Надзвичайний і Повноважний Посол України у Франції Вадим Омельченко, що підкреслює дипломатичну важливість заходу. Програма павільйону включала низку культурних подій, об'єднаних темою війни та осмисленням її наслідків через мистецьку мову. Центральне місце посіла вистава «Калігула» Івана Уривського у виконанні Національного академічного драматичного театру імені Івана Франка. Інші події фестивалю включали документально-музичну виставу «Місто Марії: щоденники облоги» (режисерка Євгенія Відіщева), уривки з майбутньої постановки «Амадока» за романом Софії Андрухович у трактуванні Жюля Одрі, а також читання з «Щоденника війни Ольги та Саші», які були обрамлені живим музичним супроводом Жерома Кастеля та Катерини Волошиної. У рамках павільйону також відбувся показ документальної стрічки «20 днів у Маріуполі» Мстислава Чернова та фотовиставка From Inside, куратором якої виступила Катерина Радченко – засновниця та директорка міжнародного фестивалю сучасної фотографії Odesa Photo Days. Обговорення культурної реконструкції та міжнародного партнерства відбувалося у форматі відкритої дискусії під назвою (Re)building and Creating with Ukraine: Concrete Examples. Серед партнерів ініціативи – Український інститут, Фонд ІЗОЛЯЦІЯ, Trans Europe Halles, Французький інститут, програма ZMINA та інші європейські організації.

ZUKUNf/sT (Берлін, Німеччина): Ще одним прикладом культурного представництва стала діяльність молодих українських театралів у Берліні. У липні 2024 року на базі Академії драматичного мистецтва Ернста Буша відбувся фестиваль ZUKUNf/sT, ініційований випускниками та викладачами «Майстерні 55» Харківського національного університету мистецтв імені Івана

Котляревського. Програму склали міжжанрові композиції, які поєднували театральні читання, поезію, музику та мікроперформанси. Серед них: «Іди на мій голос», вистава «Бігти не зупиняючись» за творами Сергія Жадана та експериментальна постановка «Утопія», що супроводжувалася фаховою дискусією з питань театральної мови війни.

FLIPT (Фара-ін-Сабіна, Італія): У межах подальшого міжнародного фестивального турне, «Майстерня 55» також виступила на італійському фестивалі FLIPT, що проходив у місті Фара-ін-Сабіна. Українська команда представила виставу «Номе», у якій осмислюється тема втрати дому, переміщення, переосмислення простору та ідентичності – наскрізні для сучасного українського культурного контексту [25].

Фестиваль «Митниця. Нова режисура»: Серед подій, які відзначаються інноваційністю формату й концептуальним наповненням, вагоме місце посідає фестиваль для початківців у сфері режисури – «Митниця. Нова режисура». Захід, організований Київським академічним театром драми і комедії на Лівому березі Дніпра, став традиційним майданчиком для розкриття нових імен у режисерському середовищі. У 2024 році цей фестиваль набув ще більшого резонансу, відбувшись у партнерстві з Італійським Інститутом культури при Посольстві Італії в Україні. Концептуальною основою заходу стала драматургія Луїджі Піранделло – одного з найвизначніших авторів модерністської сцени, лауреата Нобелівської премії з літератури.

Протягом двох днів – 12 і 13 жовтня – глядачі та професійне журі мали змогу ознайомитися з уривками режисерських інтерпретацій фіналістів, серед яких було відібрано вісім найбільш перспективних учасників. Цей фестиваль став не лише навчальною платформою для молодих митців, а й інструментом збереження та осучаснення європейської театральної спадщини у контексті актуальних викликів [14].

Чеський театр «Т-Арт» (Прага): У жовтні 2024 року у Львові відбувся XXXV Міжнародний театральний фестиваль «Золотий лев», який цього року проходив під концептуальним гаслом «Театр – мовою ідентичності». Одним з

яскравих прикладів міжнародної участі стало залучення чеського театру «Т-Арт», який представив постановку «Він та вона», натхненну прозою Ольги Кобилянської. Такий вибір репертуару демонструє універсальність української літературної класики та її здатність комунікувати з глядачами з різних країн через мову сцени [\[25, с. 12\]](#).

Міжнародний фестиваль «Інтерлялька»: Особливої уваги заслуговує XIX Міжнародний фестиваль театрів ляльок «Інтерлялька», який традиційно проводиться в Ужгороді. У 2024 році він відбувся з 1 до 3 жовтня у змішаному форматі: частина театрів брала участь наживо, інші – через онлайн-платформи. Учасниками стали театральні колективи з низки європейських країн, зокрема Словаччини, Чехії, Румунії, Молдови, Литви, Німеччини та навіть далекої Аргентини. Високий рівень представлених постановок було підтверджено рішенням журі, яке присудило гран-прі литовському Паневежиському театру ляльок на колесах за виставу «Дерево казок». Цей фестиваль став ще одним свідченням того, що українська сцена зберігає свою відкритість до міжнародного партнерства, водночас актуалізуючи національну тематику у глобальному мистецькому дискурсі [\[22\]](#).

Отже, в умовах війни міжнародна співпраця стає критично важливим інструментом підтримки українського театрального мистецтва. Театр не лише зберігає культурну ідентичність, а й виступає потужним засобом міжнародної комунікації, доносячи правду про події в Україні та сприяючи формуванню глобальної солідарності.

ВИСНОВКИ

У дипломній роботі проведено комплексний аналіз витоків та еволюції театральних фестивалів – від античних часів до їхнього сучасного розуміння як важливої форми культурного дозвілля та міжнародної взаємодії. Особливу увагу акцентовано на безпрецедентному впливі російської агресії в Україні на театральний рух. Ця криза стала каталізатором переосмислення функцій культури та зміцнення її ролі в суспільстві. Театральні фестивалі, які традиційно виконували естетичну та репрезентативну функції, в умовах війни набули нової місії: культурного опору, збереження національної ідентичності, моральної підтримки та соціального згуртування.

Розглянуті у дослідженні приклади фестивалів свідчать про виняткову здатність українських митців адаптуватися до екстремальних умов, не втрачаючи змістовності й актуальності. У новій реальності культурні події стали не лише засобом сценічної комунікації, а й потужним інструментом фіксації історичної правди, переживання втрати, відновлення гідності та віри у спільне майбутнє.

Попри втрату сценічних майданчиків, загрозу життю, нестачу ресурсів, театральна спільнота продовжила діяльність, активно використовуючи мобільні формати, онлайн-платформи та налагоджуючи партнерства з українськими та іноземними колективами. Це засвідчило високий рівень організаційної мобільності, креативності й відповідальності митців перед своїм народом та державою.

Особливої ваги набули нові смисли в репертуарі: теми війни, спротиву, втрати, ідентичності стали не просто частиною сценічної мови, а способом колективного осмислення реальності. Театр у воєнний час виконує важливі терапевтичну, просвітницьку та гуманітарну функції, допомагаючи суспільству зберігати психологічну стійкість і культурну пам'ять.

Міжнародна співпраця виявилася ключовим інструментом підтримки українського театального фестивального руху. Залучення іноземних колективів, фінансова допомога та обмін досвідом дозволили українським

фестивалям не лише вижити, а й продовжувати розвиватися, посилюючи свій голос на міжнародній арені та демонструючи єдність світової культурної спільноти у підтримці України. Приклади участі європейських та світових театрів на українських фестивалях яскраво ілюструють цей взаємовигідний культурний обмін та є запорукою подальшої інтеграції українського мистецтва у глобальний культурний простір.

Отже, в умовах війни театральні фестивалі трансформувалися зі звичайних культурних подій у потужні інструменти соціальної консолідації, національної стійкості та культурної дипломатії. Їхній досвід є цінним уроком адаптації та життєздатності мистецтва в найскладніших обставинах, що має значне практичне значення для формування майбутньої культурної політики як в Україні, так і за її межами. Ці висновки підтверджують, що театральні фестивалі відіграють не лише естетичну, а й стратегічну роль у збереженні та розвитку культурної спадщини, особливо в періоди історичних випробувань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. About Montreux Jazz Festival // Montreux Jazz Festival [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.montreuxjazzfestival.com/en/festival/about-montreux-jaz>
2. Edinburgh International Festival // Forever Edinburgh [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://edinburgh.org/festivals/edinburgh-international-festival/>
3. Festival d'Avignon. Archives [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://festival-avignon.com/en/archives>
4. International Amateur Theatre Association (AITA/IATA), Slovenia // *Culture.si – Slovenian cultural portal* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [https://www.culture.si/en/International_Amateur_Theatre_Association_\(AI](https://www.culture.si/en/International_Amateur_Theatre_Association_(AI)
[TA/IATA\), Slovenia](https://www.culture.si/en/International_Amateur_Theatre_Association_(AI)
5. «TheFestTheBest»n об'єднав у Вінниці молодих митців // *Vita TV* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://vitatv.com.ua/kultura/thefestthebest-obyednav-u-vinnytsi-molodykh>
6. Дикий Леонід Олізарович [Електронний ресурс] // Енциклопедія сучасної України / НАН України, НТШ. — Київ, 2003. — Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-64677>
7. Енциклопедія сучасної України. Сторінка: Безгін Ігор Васильович [Електронний ресурс] // ЕСУ / НАН України, НТШ. — Київ, 2003. — Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-54427>, вільний.
8. «Золотий Лев – 2024»: мовою ідентичності // *Високий замок* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://wz.lviv.ua/news/520733-zoloty-lev-2024-movoiu-identychnosti>
9. Золотий лев-2022» // Театральна риболовля [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.t-fishing.co.ua/product/zoloty-lev-2022/>

10. Казки України – 2020 // Театральна риболовля [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.t-fishing.co.ua/product/kazky-ukrayiny-2020/>
11. Карпаш О. М. Театральні фестивалі в культурно-мистецькому житті України кінця ХХ – початку ХХІ століття: історія, типологія, тенденції розвитку: дис. ... канд. мистецтвознав. наук : 26.00.01 / Карпаш Оксана Мирославівна ; Прикарпатський нац. ун-т ім. В. Стефаника. – Івано-Франківськ, 2019. – с. 31-32, 63, 65.
12. Мартиненко О. М. З досвіду проведення фестивалів аматорського театального мистецтва в Україні: методична розробка [Електронний ресурс] / О. М. Мартиненко. – Режим доступу: <https://tur.kosiv.info/tourism-and-culture/103>
13. Мельпомена Таврії»: особливості фестивалю в часи великої війни // *Укрінформ* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/amp/rubric-culture/3903062-melpomena-tavrii-osoblivosti-festivalu-v-casi-velikoi-vijni.html>
14. «Митниця. Нова режисура» – фестиваль для непрофесійних режисерів // *Київський академічний театр драми і комедії на лівому березі Дніпра* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://drama-comedy.kiev.ua/mytnytsia/>
15. Міжнародний театральний фестиваль «V Всеукраїнський Фестиваль-Премія ГРА». Афіша // *Instagram* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.instagram.com/p/Cz3kGzTNTeP/?igsh=MWhtOXE0eWd1cGFkcw>
16. Міжнародний театральний фестиваль «Золотий Лев». Історія [Електронний ресурс] // Офіційний сайт театру «Воскресіння». – Режим доступу: <https://golden-lion.com.ua/history/>
17. Міжнародний театральний фестиваль «Золотий Лев – 2023» // *Критика* [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<https://krytyka.com/ua/news/mizhnarodnyi-teatralnyi-festival-zoloty-lev-2023>

18. Міжнародний театральний фестиваль «Мельпомена Таврії» // *Офіційний сайт фестивалю* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://melpomena.org.ua/>
19. Міжнародний фестиваль театральних шкіл «Натхнення» // *Київський національний університет театру, кіно і телебачення імені І. К. Карпенка-Карого* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://knutkt.edu.ua/diialnist/tvorcha/nashi-festyvali-ta-proiekt/mizhnarodnyy-festyval-teatralnykh-shkil-natkhnennia/>
20. Міжнародні музичні та театральні фестивалі // Stud.com.ua: навчальні матеріали для студентів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://stud.com.ua/90350/kulturologiya/mizhnarodni_muzichni_teatralni_festivali
21. Міжнародні театральні фестивалі // Stud.com.ua: навчальні матеріали для студентів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://stud.com.ua/90353/kulturologiya/mizhnarodni_teatralni_festivali
22. Співробітництво у сфері культури. Випуск 11 (2024) // *Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського* – С. 12-13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://nlu.org.ua/storage/files/Infocentr/Culture/spivrobitnitstvo_Ukraini/2024/Spiv_11_24.pdf
23. Співробітництво у сфері культури. Випуск 4 (2023) // *Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського* – С. 21-22 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://nlu.org.ua/storage/files/Infocentr/Culture/spivrobitnitstvo_Ukraini/2023/Spiv_04.pdf
24. Співробітництво у сфері культури. Випуск 7 (2024) // *Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського* – С.13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

https://nlu.org.ua/storage/files/Infocentr/Culture_spivrobotnitstvo_Ukraini/2024/Spiv_07.pdf

25. Співробітництво у сфері культури. Випуск 8 (2024) // *Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського* – С. 11-12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://nlu.org.ua/storage/files/Infocentr/Culture_spivrobotnitstvo_Ukraini/2024/Spiv_08_24.pdf
26. Театральна лабораторія: простір інноваційного розвитку // *Культурологічні Традиції і Мистецькі практики* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive-ktm.ukma.edu.ua/show_content.php?id=541
27. Театральний фестиваль «Монологи над Ужем» оголосив програму // *Varosh* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://varosh.com.ua/noviny/teatralnyj-festyval-monology-nad-uzhem-ogolosyv-programu/>
28. У Кропивницькому фестиваль «Вересневі самоцвіти» завершать прем'єрою місцевого театру // *Суспільне. Новини* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://suspilne.media/kropyvnytskiy/285243-u-kropyvnickomu-festival-veresnevi-samocviti-zaversat-premerou-miscevogo-teatru/>
29. Ужгород: стартував фестиваль «Інтерлялька-2022» // *Про Захід* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://prozahid.com/v-uzhgorodi-startuvav-festyval-interlialka-2022/>
30. Фестиваль «Золотий Лев» – 2020 // Офіційний сайт театру «Воскресіння» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://voskresinnia.eu/index.php/uk/zolotyy-lev-2020/>
31. Що таке Шекспірівський фестиваль і кому він потрібен в час війни // *Українська правда. Життя* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://life.pravda.com.ua/culture/shcho-take-shekspirivskiy-festival-i-komu-vin-potriben-v-chas-viyni-302343/>